

POHDINTOJA IHMISOIKEUKSIEN UNIVERSAALISUUDEN RAJALLISUUDESTA

ON THE LIMITATIONS OF THE UNIVERSALITY OF HUMAN RIGHTS

Binga Tupamäki¹

DOI: <https://doi.org/10.33344/vol16iss1pp54-72>

Helsinki Law Review, 1/2022, pp. 54–72

© 2022 Pykälä ry, Mannerheimintie 3 B, 5th floor, 00100 Helsinki, Finland, and the author.

Avainsanat:

Ihmisoikeudet, universalisuus, universalismi, utopia, oikeusteoria, oikeusfilosofia, luonnonoikeus, oikeuspositivismi

Keywords:

Human rights, universalism, utopia, legal theory, natural law, legal positivism

ABSTRACT

Human rights are the most universally accepted set of norms that have ever existed. Thus, finding a person or community that would deny their fundamental importance to our society is not easy. According to some views, we live in a global revolution of rights, where fundamental rights are a central part of all political discussions. The dilemma of the universality of human rights holds various aspects, of which this article identifies four. The first and most challenging question is how to justify the fact that human rights universally bind everyone. This must be kept separate from the second, much more practical question of how human rights can be applied universally. Thirdly, the politicization of human rights can be considered an obstacle to universal principles as politics are typically dependent on momentary issues. Fourth, one must consider the inadequacy of human rights in their current form and how human rights fail to solve some of the critical problems they were created to solve. The article's main objective is to go through the challenges of universality at a general level. The purpose of this article is not to offer a certain kind of solution to a specific debate but to map what kind of limitations come into question when considering the universality of human rights.

¹ The author holds a Master of Laws from the University of Helsinki and is currently studying philosophy at the University of Helsinki. This article is a revised version of the author's bachelor's thesis in jurisprudence.

I. JOHDANTO

Ihmisoikeudet ovat universaaleimpia ja yleisesti hyväksytyimpiä normikokoelmia, mitä on koskaan ollut. Siten on vaikea löytää henkilöä tai yhteisöä, joka kiistäisi niiden perustavanlaatuisen merkityksen yhteiskunnallemme. Elämme joidenkin näkemysten mukaan globaalia oikeuksien vallankumousta, mikä on johtanut siihen, että erilaiset oikeudet ovat keskeisessä osassa melkein kaikkia poliittisia keskusteluita.² Välillä näyttää siltä, että ihmisoikeuksilla on samanlainen ylemmän oikeuden asema kuin mitä esimerkiksi jumalallisella oikeudella oli keskiajalla. Tämä ilmiö nähdään monesti perusteluketjuissa, joissa oikeudet ja velvollisuudet ovat palautettavissa ihmisoikeuksiin. On jopa väitetty, että ihmisoikeudet ovat täyttäneet sellaisen valta- ja arvotyhjiön, jonka suuret poliittiset ideologiat toisen maailmansodan jälkeen jättivät.³

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus on onnistuneesti säilyttänyt asemansa keskeisenä kansainvälisenä oikeuslähteenä jo yli 70 vuotta. Vaikka muun muassa antropologit argumentoivat jo kyseisen julistuksen luonnostelutilaisuuksissa ihmisoikeuksien universalisuuden puolesta ja sitä vastaan, debatti on jatkunut tähänkin päivään asti.⁴ Esimerkiksi Wienin maailmankonferenssi vuonna 1993 havainnollistaa oivallisesti, kuinka absoluuttiselle universalismille asetetaan kompromissimaisesti ehdot. Ensin siellä julistettiin ihmisoikeuksien olevan ”universaaleja, jakamattomia sekä itsenäisiä ja toisistaan riippuvaisia”, mutta sanomaa haluttiin lieventää peräänkuuluttamalla ”kansallisten ja alueellisten yksilöllisyyden sekä lukuisten historiallisten, kulttuuristen sekä uskonnollisten taustojen” merkitystä.⁵

Ihmisoikeuksien universalisuudelle voidaan helposti asettaa vastakkaiseksi kulttuuri relativismi. Vaikka kulttuuri relativismia on tutkittu eniten antropologiassa, sen oikeustieteellistä merkitystä ei voi ohittaa, koska se vaikuttaa suoraan siihen, miten ihmisoikeuksia tulee soveltaa käytännössä. Saattaa vielä tulla tilanne, jossa kansainvälisen oikeuden on otettava vahvemmin kantaa ihmisoikeuksien universalin tai relativisen tulkinnan puolesta, vaikka se on onnistuneesti tasapainotellut molempien välillä.

Täydellisen universalisuuden kriitikot ovat huomauttaneet ihmisoikeuksien alkuperäisen ajatuksen epäonnistuneen joissakin tilanteissa. Esimerkiksi Yhdysvallat maailman johtavana sotilasmahtina käytti 2000-luvun alussa ihmisoikeuksia yhtenä argumenttinaan perustellakseen hyökkäyksensä Irakissa, vaikka nämä hyökkäykset näyttäytyivät toiselle osapuolelle

² Oikeuksien vallankumouksesta ks. Ignatieff, Michael: The Rights Revolution. House of Anansi Press 2000, jossa otetaan esimerkiksi erityisesti kanadalaisen poliittisen ilmapiirin muuttuminen 50 vuodessa.
³ de Sousa Santos, Boaventura: Towards a Multicultural Conception of Human Rights. Teoksessa Featherstone, Mike – Lash, Scott (toim.): Spaces of Culture: City, Nation, World. Sage 1999, s. 214–229.
⁴ Johansson Dahre, Ulf: Searching for a Middle Ground: Anthropologists and the Debate on the Universalism and the Cultural Relativism of Human Rights. The International Journal of Human Rights 2017, vol. 21(5), s. 611–628, erityisesti s. 612. (Johansson Dahre 2017)
⁵ Yhdistyneiden kansakuntien maailmankonferenssi ihmisoikeuksista Wienissä, asiakirja UN A/Conf.157/23, 12 heinäkuuta 1993.

imperialismin kaltaisena aggressiona. Ihmisoikeusretoriikasta tuli osa suurvallan aseistusta toista maata vastaan.⁶ Ihmisoikeuksien universalismissa pitää siten pohtia myös missä määrin valtiot voivat vedota ihmisoikeuksien yhtäläiseen globaaliin toteutumiseen.

Artikkelin kysymyksenasettelu on varsin laaja ja vaikea rajata. Tarkoitus ei ole tarjota tietynlaista ratkaisua spesifiin debattiin tai kysymykseen, vaan kartoittaa minkälaiset rajoitukset tulevat kyseeseen pohdittaessa ihmisoikeuksien universaalisuutta. Ihmisoikeuksista on kirjoitettu varsin laajasti ja monipuolisesti. Lähteitä on pyritty käyttämään mahdollisimman laajasti, mutta ne silti kattavat vain murto-osan jatkuvasti kasvavasta ihmisoikeustutkimuksesta.

Ihmisoikeuksien universaalisuuden ongelmallisuuden alle sijoittuu monia kysymyksiä, joista tämä artikkeli tunnistaa neljä. Ensimmäinen ja vaikein kysymys on siitä, miten voidaan perustella se, että ihmisoikeudet sitovat universaalisti kaikkia. Tämä on pidettävä erillään toisesta, paljon käytännöllisemmästä kysymyksestä siitä, miten ihmisoikeuksia voidaan tosiasiallisesti soveltaa universaalisti.

Kolmantena kysymyksenä universaalien periaatteiden esteeksi voidaan tunnistaa ihmisoikeuksien politisoitumisen ongelma. Ihmisoikeuksien soveltaminen vaatii myös punnintaa erilaisten ihmisoikeuksien välillä, eivätkä valinnat useinkaan perustu mihinkään ilmeisiin periaatteisiin. Neljänneksi on pohdittava ihmisoikeuksien riittämättömyyttä nykymuodossaan ja kuinka ihmisoikeudet eivät pysty ratkaisemaan joitakin tärkeitä ongelmia, joita ne on alun perin luotu ratkaisemaan.

Artikkelin päätavoite on universaalisuuden haasteiden läpikäyminen yleisellä tasolla. Jännitteiden esiin tuomisen lisäksi artikkelissa pyritään pohtimaan jännitteiden perustavanlaatuisia syitä. Artikkelin käsittelee ensin ihmisoikeuksien historiaa, mutta tehokkuuden säilyttämiseksi vain suurimmat kohokohdat on tuotu esille ytimekkäällä tavalla. Historiallisen katsauksen tarkoituksena on tuoda ilmi, etteivät ihmisoikeudet ja universaalisuus ole aina olleet toistensa liitännäisiä. Tämän jälkeen tarkastellaan universaalisuutta ja relativismia sekä universaalisuuden luonnonoikeudellisia juuria. Tavoitteena on tuoda esiin universaalisuuden haasteita filosofisella tasolla ja siten pohtia esimerkiksi valtiokeskeisyyden esteitä universaalisuudelle.

---

6 Guilhot, Nicholas: *The Democracy Makers: Human Rights and International Order*. Columbia University Press 2015, s. 8.

2. IHMISOIKEUKSIEN UNIVERSAALISUUDEN TAUSTA

2.1 Lyhyt katsaus oikeuksien historiaan

Hyvin yleisellä tasolla ihmisoikeuksia voidaan kuvailla jokaiselle ihmiselle yhtäläisesti kuuluvina oikeuksina, joiden tavoitteena on taata kaikille ihmisarvoinen elämä. Ei ole kuitenkaan olemassa vain yhtä tapaa määritellä ihmisoikeuksia, koska käsitteenä ihmisoikeus on erittäin moniulotteinen eikä sen historia ole tarkkarajainen.⁷ Nykyään ihmisoikeuksilla arkisessa keskustelussa tarkoitetaan mitä yleisimmin YK:n yleismaailmallista ihmisoikeusjulistusta tai siitä johdettuja normeja, mutta ihmisoikeudet ovat sitä paljon vanhempi ja monimuotoisempi käsitys universaalista yhdenvertaisuudesta.

Ihmisoikeuksien historian alkupisteestä ei vallitse täydellistä konsensusta, eli ei ole mitään tiettyä tapahtumaa tai tekijää, johon ihmisoikeuksien synty voidaan jäljittää. Jotkut lähteet ovat tulkinneet 1200-luvun *Magna Cartan* olevan ensimmäinen ihmisoikeuksiin rinnastettava perusoikeusjulistus, kun taas toiset yhdistävät ihmisoikeudet 1700-luvun valistukseen.⁸ Varhaisin yhteys ihmisoikeuksiin on luotu antiikkiin asti, esimerkiksi niin kutsuttuun *Kyyroksen sylinteriin*, mutta kyseessä on tämän päivän näkökulmasta hyvin alkeellinen käsitys ihmisoikeuksista – jos sitä voi edes laskea sellaiseksi.

Kyyros Suuri (n. 580–530 eaa.) oli antiikin Persian kuningas ja vuonna 539 eaa. hänen armeijansa valloitti Babylonian.⁹ Väkivallattoman valloituksen jälkeen Kyyros Suuri vapautti Babylonian orjat, minkä jälkeen hän julisti uskonnonvapauden sekä etnisestä taustasta riippumattoman tasa-arvon.¹⁰ Nämä Kyyros Suuren teot on kirjattu tarinan muotoon akkadiaksi nuolenpääkirjoituksella

---

7 Buonamano, Robert: *Rights and Subjectivity: A Pre-History of Human Rights*. Cambridge Scholars Publishing 2008, s. 179–182.

8 1700-luvulla luotiin merkittäviä asiakirjoja, kuten Yhdysvaltain itsenäisyysjulistus (1776), Ranskan ihmisoikeuksien julistus (1789) ja ihmisoikeusasiakirja (1791). Monet tutkijat, kuten Brian Tierney, Kenneth Pennington ja Virpi Mäkinen, ovat jäljittäneet ihmisoikeuksien juuria keskiajan juridisteologisiin keskusteluihin.

9 Pitkään Kyyros Suuren imperiumin hajoamisen jälkeenkin häntä pidettiin malliesimerkkinä hyvästä hallitsijasta. Havainnollistavaa on, että kreikkalainen historioitsija Xenophon (n. 430–354 eaa.) kirjoitti osittain fiktiivisen Kyyros Suuren elämäkerran *Cyropaedia*, joka käsitteli sitä, miten hallita imperiumia Kyyros Suuren mallin mukaan. Xenophonin kirjasta tarkemmin ks. Tatum, James: *Xenophon's Imperial Fiction: On the Education of Cyrus*. Princeton University Press 1989.

10 Middleton, John: *World monarchies and dynasties*. Routledge, Taylor & Francis Group 2015, s. 221–222.

saviseen sylinteriin. Kyyroksen sylinteri löydettiin vasta vuonna 1879, mutta sen voi nähdä varhaisimpana säilyneenä todisteena ihmisoikeuksien kaltaisesta ajattelusta.¹¹ Toisaalta vaikka sylinterin sanoma yhdenvertaisuudesta muistuttaa hämmästyttävän paljon YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen ensimmäistä neljää artiklaa, kyseessä on kuitenkin pelkkä tarina yksittäisen ihmisen teoista, mikä tulee erottaa varsinaisista säädöskokoelmista tai oikeuksien julistamisesta.

Angloamerikkalaisessa populaarikulttuurissa usein todetaan, että ensimmäisenä ihmisoikeuksien kaltaista ideaa korostavana lakiesityksenä voidaan pitää Britannian vuoden 1215 suurta peruskirjaa, Magna Cartaa. Se voidaan osittain rinnastaa perustuslakeihin, koska sen tavoitteena oli taata kaikille aatelismiehille hengen, vapauden sekä omaisuuden suoja.¹² On tärkeää kuitenkin huomioida Magna Cartassa se, että sen pääasiallinen tarkoitus oli nimenomaan rajoittaa kuninkaan asemaa itsevaltiaana, eikä niinkään taata varsinaisia oikeuksia tavalliselle kansalaiselle. Tämä näkyy Magna Cartan muotoilussa esimerkiksi niin, että säädöksen oikeudet kuuluivat vain aatelismiehille.

Ihmisoikeuksien aatehistoria onkin paremmin jäljennettävissä kanoniseen oikeuteen sekä skolastikkojen, kuten Tuomas Akvinolaisen (1225–1274) kirjoituksiin.¹³ Tuomas Akvinolaisen luonnonoikeudellisessa teoriassa vallankäyttöä ja lain säätämistä tarkastellaan yhteistä hyvää vasten, joka koskee ensisijaisesti jako-oikeuden toteuttamista yhteisten varojen jakamisen osalta sekä kommutatiivisen oikeuden toteuttamista.¹⁴ Näitä ajatuksia kehittivät erityisesti nominalistit kuten Duns Scotus (1266–1308) ja Vilhelm Occamilainen (1285–1347), ja heidän töitään jatkoivat espanjalaiset uuskolastikot 1500-luvun alkuvuosina (Vitoria, De Soto).¹⁵

Ensimmäinen dokumentti, joka todistettavasti sisälsi eheän ajatuksen kaikkien kansalaisten oikeuksista, on Ranskan vallankumouksen *Ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistus* vuodelta 1789.¹⁶ Huomionarvoista on, että julistuksen takaamat sananvapaus, uskonnonvapaus ja yhdenvertaisuus lain edessä muodostivat ensimmäistä kertaa universalismiin verrattavan abstraktin käsitteen muuttumattomista oikeuksista.¹⁷ Ennen kyseistä kattavaa julistusta

hyväksyttävänä olivat pääsääntöisesti yksittäisiin ihmisoikeuksiin yhdistetyt oikeudet, kuten uskonnonvapaus Westfalenin rauhansopimuksessa vuonna 1648.

Kansainvälinen yhteistyö kehittyi merkittävästi ensimmäisen maailmansodan (1914–1918) jälkeen. YK:ta edeltänyt Kansainliitto, jonka tehtävänä oli uusien sotien ennaltaehkäisy, perustettiin vuonna 1919. Ihmisoikeudet saivat huomiota myös valtiointituutioiden ulkopuolella, ja ensimmäinen ihmisoikeuksiin keskittyvä kansainvälinen kansalaisjärjestö International Federation for Human Rights perustettiin vuonna 1922.¹⁸ Järjestö on valtioista ja puoluepolitiikasta riippumaton organisaatio, joka on onnistunut kampanjoimaan ihmisoikeuksien puolesta maailmanlaajuisesti tähänkin päivään asti, lähes sata vuotta.

Toisen maailmansodan (1939–1945) jälkeen ihmisoikeuksien merkitys sai laajaa huomiota, koska sodan aikana miljoonia ihmisiä vainottiin ja tuhottiin. Valtioiden välillä vallitsi laaja yksimielisyys maailman rauhan turvaamisesta sekä ihmisarvon suojelemisesta. YK perustettiin vuonna 1945, mitä voidaan pitää ihmisoikeuksien oikeudellisen edistämisen lähtöpisteenä, koska pian perustamisen jälkeen ihmisoikeudet kirjattiin kattavasti ja yksityiskohtaisesti ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen, jonka YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 1948. Julistuksessa on paljon tuttua, mutta myös tärkeä uusi piirre: se teki ihmisoikeuksista maailmanlaajuisen liikkeen, ei vain erillisten valtioiden tai kansojen asiaa.¹⁹

Ihmisoikeusjulistus ei ole valtioita oikeudellisesti velvoittava asiakirja, mutta sen poliittinen ja moraalinen vaikutusvalta on huomattavan suuri. Monet ihmisoikeussopimukset, jotka ovat peräisin ihmisoikeusjulistuksesta, on ratifioitu Suomessa kansallisen lain tasolla osaksi Suomen sisäistä oikeutta.²⁰ Ihmisoikeuksista on tullut laajan prosessin jälkeen yksityiskohtainen kokoelma säädöksiä, jotka muodostavat toisiaan tukevan verkon.

On selvää, että ihmisoikeuksien ydinajatusta pystyttiin toteuttamaan jo tuhansia vuosia ennen kuin itse ihmisoikeuksia voitiin määritellä. Esimerkiksi orjien vapauttaminen ja uskonnonvapauden takaaminen ovat esimerkkejä oikeuksista, jotka ovat ikivanhoja ajatuksia yhdenvertaisuudesta. Lisäksi ihmisoikeuksille tärkeän filosofisen pohjan loi myös julkisen vallankäytön rajoittaminen perustuslain kaltaisilla säädöksillä, jotka hyväksyttiin alun perin poliittisten realiteettien johdosta, mutta ovat nykyään merkittävä oikeusperiaate ihmisoikeuksien takana.²¹

11 Kyyroksen sylinterin käännös englanniksi ks. Finkel, Irving: The Cyrus Cylinder: The Great Persian Edict from Babylon. I.B. Tauris & Co. 2013, s. 4–10 ja sylinteristä laajasti koko teos.

12 Artikkelin napakkuuden vuoksi Magna Cartaa ei ole mahdollista analysoida laajemmin, mutta kompakti johdantoteos aihepiiriin ks. Vincent, Nicholas: Magna Carta: A Very Short Introduction. Oxford University Press 2012 (Vincent 2012), johon pintapuolinen tiivistykseni perustuu.

13 Mäkinen, Virpi: The Nature of Rights: Moral and Political Aspects of Rights in Late Medieval and Early Modern Philosophy. Societas Philosophica Fennica 2010.

14 Procopiou, Eleni: The Thomistic Perception of the Person and Human Rights. *Studia Gilsoniana* 6:1 (January–March) 2017, s. 131–152.

15 Brett, Annabel: Human Rights and the Thomist Tradition. Teoksessa Slotte, Pamela – Halme-Tuomisaari, Miia (toim.): Revisiting the Origins of Human Rights. Cambridge University Press, s. 82–102.

16 Stearns, Peter N.: Human Rights in World History. Routledge 2012, s. 60. (Stearns 2012)

17 Tästä julistuksesta monia osia on lainattu lähes muuttumattomina YK:n julistukseen, mikä osoittaa universaalisuuden saaneen vaikutteita Ranskan vallankumouksen yhdenvertaisuuden aatteesta.

18 Finch, Valerie – McGroarty, John: Human Rights Law Essentials. Dundee University Press 2010.

19 Stearns 2012, s. 126–128.

20 Esimerkiksi lapsen oikeuksien sopimus, YK:n yleissopimus kansalais- ja poliittisista oikeuksista, Euroopan ihmisoikeussopimus sekä Euroopan unionin perusoikeuskirja.

21 Magna Cartan taustalla oli tyytymättömät aateliset, jotka kokivat joutuneensa kärsimään taloudellisia tappioita kuningas Juhana Maattoman Ranskan sotien takia. Aateliset pakottivat kuninkaan allekirjoittamaan säädöksen, joka painostuksesta taipui, mutta ajatteli tämän olevan vain väliaikainen tila. Magna Carta oli siis enemmänkin poliittista valtapeliä kuin ideologinen julistus oikeuksien puolesta. Ks. Vincent 2012.

Kuitenkin vasta kansainvälisten organisaatioiden laatiessa sopimuksia ihmisoikeuksista niiden määritelmä alkoi muodostua sellaiseksi kuin se on tänä päivänä. Ihmisoikeudet ovat kehittyneet viimeiseen muotoonsa nimenomaan kansainvälisessä oikeudessa ja niiden universaalisuus, vaikkakin jäljitettävissä 1200- tai 1700-luvuille, on historiallisessa perspektiivissä tuore tavoite. Lisäksi ihmisoikeudet ovat nyky muodossaan parhaiten ymmärrettävissä Yhdysvaltojen 1960-luvun civil rights -liikkeen tuotokseksi, jossa taataa yhtäläiset sosiaaliset mahdollisuudet ja yhtäläinen lain mukainen suoja rodusta, uskonnosta tai muista henkilökohtaisista ominaisuuksista riippumatta.²²

2.2 Universaalisuuden ja relativismin suhde

Yleismaailmallisuus eli universaalisuus tarkoittaa kaikkialle ulottuvaa, kaikkea sisältävää tai kaikesta koostuvaa. Ihmisoikeuksissa tämä tarkoittaa sitä, että ne kuuluvat kaikille maailman ihmisille samanlaisina ja ovat voimassa kaikkialla. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 2 artiklaan on kirjattu tämä perusajatus ylös ja lisäksi eritellyt siinä joitakin kiellettyjä syrjimisperusteita, kuten sukupuoli ja etninen tausta. Kattava lista antaa ymmärtää, ettei universaalisuuden periaate yleisesti salli ihmisoikeuksien huomiotta jättämistä esimerkiksi kulttuuriin tai resurssien puutteeseen vedoten.

Ihmisoikeudet voidaan määritellä universaaleiksi ensinnäkin siltä kannalta, koska ne ovat hyväksytyt maailmanlaajuisesti jokaisen valtion toimesta sitovana kansainvälisenä oikeutena. Toisin sanoen nyky maailman kulttuurillisista, poliittisista, alueellisista ja taloudellisista eroista huolimatta on saavutettu konsensus sekä ihmisoikeuksien olemassaolosta että niiden perussisällöstä. Wienissä järjestetty toinen ihmisoikeuksien maailmankonferenssi kommentoi ihmisoikeuksien universaalien luonteen olevan itsestään selvyyttä, mikä antaa ymmärtää, ettei kukaan voi rikkoa tai haastaa näitä oikeuksia saatikka sanoutua niistä irti.²³

Vahva konsensus näin laajasta aiheesta tuntuu intuitiivisesti mahdottomalta. Esimerkiksi kulttuuri relativistisesta näkökulmasta on löydettävissä argumentteja, jotka kritisoivat konsensuksen olevan muun muassa kulttuurista imperialismia.²⁴ Kansainvälinen keskustelu

ihmisoikeuksien universalismin ja relativismin suhteesta on sekä filosofisesti että käytännöllisesti tärkeää, sillä mitä enemmän relativismi rajaa universaalisuutta, sitä vähemmän ihmisoikeuksia voidaan ylipäättänsä väittää yleismaailmallisiksi. Määritelmän suppeutuminen puolestaan merkitsisi sitä, että mandaatti puuttua erilaisiin ongelmakohtiin ihmisoikeuskysymyksiä menettäisi huomattavasti valtaansa.²⁵

Kysymys ihmisoikeuksien relativismista kiteytyy siihen, voiko joissakin tapauksissa yksittäiselle kulttuurille tai väestöryhmälle antaa joitain oikeuksia tai vapauksia, jotka poikkeavat ihmisoikeussopimuksista. Universalismin mukaan jokainen ihminen omistaa joitakin jakamattomia oikeuksia ihmisyytensä perusteella esimerkiksi kansallisuudesta ja uskonnosta riippumatta. Aatemaailman kannattajille on selvää, että kansainväliset ihmisoikeudet ovat samanlaisia kaikkialla, ja että tämä voidaan esimerkiksi perustella vaihtoehtoisesti kahdella oikeustieteellisellä teoriolla: luonnonoikeudella tai oikeuspositivismilla.

Luonnonoikeus ihmisoikeuksien kontekstissa tarkoittaa, että on olemassa tietynlainen objektiivinen oikeus, joka velvoittaa kunnioittamaan ihmisarvoa ja noudattamaan ihmisoikeuksia.²⁶ Erityisesti luonnonoikeuden klassinen alalaji oikeusrationalismi uskoo, että universaalit lait perustuvat ihmisten yleiseen kykyyn järkeillä ja ajatella rationaalisesti. Sen sijaan, että ihminen olisi sidottu ylempään oikeudentajuun, oikeusrationalismi asettaa ihmiselle velvollisuuden toimia tietyllä tavalla maailmassa.²⁷ Luonnonoikeus kiistää ihmisoikeuksien riippuvan kulttuurillisesta ympäristöstä tai niiden erityislaatuudesta. Oikeuspositivistisesta näkökulmasta²⁸ ihmisoikeuksien universaali olemassaolo riippuu taas ihmisoikeussopimusten yleisestä hyväksynnästä sekä niiden asettamisesta osaksi valtioiden sisäisiä oikeusjärjestelmiä. Kuten aiemmin todettiin, universaalit ihmisoikeudet ovat kansainvälisessä oikeudessa laajasti hyväksytyt. Näin ollen oikeuspositivistinenkaan tulkinta ei varsinaisesti tunnusta ajatusta ihmisoikeuksien kulttuurisidonnaisuutta.

Kulttuuri relativismin perusajatuksena on, että ihmisten tekoja ja käsityksiä tulee tarkastella ja arvostella hänen oman kulttuurinsa kautta. Varsinkin antropologisessa keskustelussa on pohdittu missä määrin ihmisoikeuksien on mahdollista olla relativistisia.²⁹ Keskustelua on vauhdittanut viime vuosikymmeninä 1990-luvun liberalismin ja globalisoitumisen aallon jälkeinen havahdus siitä, etteivät ihmisoikeudet olleetkaan universaaleja käytännössä.

---

22 Moyn, Samuel: *The Last Utopia: Human Rights in History*. Harvard University Press 2010, s. 224. (Moyn 2010)

23 Kuusi keskeisintä ihmisoikeussopimusta ovat saaneet 88 prosentin ratifointiasteen, mikä on huomattavan suuri kansainvälisessä oikeudessa. Lisäksi merkittävää eriytymistä sopimuksista ei ole havaittavissa. Alhaisin ratifointiaste on Aasiassa. Ks. Donnelly, Jack: *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Cornell University Press 2013, 3rd edition, s. 94–95. (Donnelly 2013)

24 Kulttuuri-imperialismi tarkoittaa esimerkiksi taloudellista tai sivistyksellistä valtaa, jossa valta-asemassa oleva osapuoli sanelee ja yhdenmukaistaa vaikutuspiiriinsä joutuneiden yhteiskuntien arvoja. Kyseessä ei ole missään nimessä tuore asia, jotkut pitävät Rooman valtakunnankin toimintaa yhtenä esimerkkinä, mutta terminä se on tullut tiedeyhteisöön vasta 1970-luvulla. Ks. Dunch, Ryan: *Beyond Cultural Imperialism: Cultural Theory, Christian Missions, and Global Modernity*. *History and Theory* 2002, vol. 41(3), s. 301–325, erityisesti s. 301–302.

---

25 Relativismin ongelmallisuudesta universalismin kannalta ks. Gairdner, William D.: *The Book of Absolutes: A Critique of Relativism and a Defence of Universals*. McGill-Queen's University Press 2008, s. 31–42. (Gairdner 2008)

26 Finnis, John: *Natural Law and Natural Rights*. Oxford University Press 2011, 2nd edition, s. 193. (Finnis 2011)

27 Epstein, Daniel: *Rationality, Legitimacy & The Law*. *Washington University Jurisprudence Review* 2014, vol. 7(1), s. 8–9.

28 Traditionaalisesta oikeuspositivismista ja sen tunnusmerkeistä laajemmin ks. Tuori, Kaarlo: *Kriittinen oikeuspositivismi*. Werner Söderström lakitieto 2000, s. 7.

29 Johansson Dahre 2017, s. 613.

Kun YK:n yleismaailmallista ihmisoikeusjulistusta alettiin luonnostella vuonna 1947, Melville Herskovitz, joka oli kuuluisan kulttuurirelativisti Franz Boasin oppilas, kirjoitti antropologisen kannanoton ihmisoikeuksista Yhdysvaltain antropologisen seuran (engl. *American Anthropological Association*) puolesta. Kannanotosta on tullut kulttuurirelativismin manifesti, joka haastaa YK:n yrityksen muodostaa universaaleja arvoja. Kriitikin ytimenä oli arvostella YK:n aikeita tehdä yksipuolinen ja puhtaasti länsimaisen individualismin mukainen julistus. Tällaisen kulttuurirelativismin mukaan kulttuuri määrittää yksilön toimintaympäristön, ja siksi sosiaalisena yksikkönä tulisi toimia yhteisön eikä yksilön.

Vuoden 1949 kannanotto katsottiin myös antropologien keskuudessa erityisen voimakkaana kulttuurirelativistisena ilmaisuna. Yhdysvaltain antropologinen seura päivitti kannanottoaan vuonna 1999, mutta se on uudistettunakin pääosin säilyttänyt kulttuurirelativistisen näkemyksen muun muassa mainitsemalla kulttuurien olevan väistämätön seikka yksilön oikeuksia arvioidessa. Erona aikaisempaan on lähinnä se, että kannanotto on avoimempi universaalien arvojen olemassaololle. Toisaalta se ei kiistä kulttuurien välisten erojen olevan joskus esteenä universaalien ihmisoikeuksien toimeenpanolle.³⁰

Yleinen argumentti kulttuurirelativismia vastaan on todeta, etteivät kulttuurit elä tyhjiössä. Staattisen tilan ollessa niille mahdotonta on vaikeaa erottaa, mitä osia kulttuurista tulee systemaattisesti suojella ja minkä voi pistää luonnollisen kulttuurien vaihdannan tai globalisaation syyksi. Kulttuurien väistämätön muuttuminen ajan myötä tekee äärimmäisen kulttuurirelativismiin puolustamisesta hankalaa.³¹ Lisäksi kulttuurirelativismi voi asettaa ihmisoikeuksien ytimen, yksilön suojelemisen, jatkuvaan vaaraan, sillä se voi kuitata räikeätkin ihmisoikeusrikkomukset tietyn yhteisön tapoihin tai perinteisiin vedoten.³²

Mikäli kulttuurirelativismille annetaan suurissa määrin painoarvoa, ihmisoikeuksien universaalisuus ei toteudu sen todellisessa tarkoituksessa. Universaalisuus pitää sisällään fundamentaalisen ajatuksen täydellisestä yhdenvertaisuudesta yksilöiden välillä, mikä antaa huonosti periksi relativismille. Vaikka antropologiassa on ollut yrityksiä löytää näiden kahden aatesuuntauksen välillä niin sanottu kultainen keskitie³³, ovat ne lähinnä oikeusrealistisia

---

30 Johansson Dahre 2017, s. 615.

31 Relativismin jäykkyydestä ks. Gairdner 2008, s. 32–33.

32 Esimerkiksi intialainen sati-perinne tarkoittaa lesken polttamista yhdessä kuolleen kanssa. Laajaa huomiota saaneessa tapauksessa 18-vuotias opiskelijatyttö Roop Kanwar poltti itsensä miehensä hautajaisissa vuonna 1987. Ei ole todistettavissa oliko sati vapaaehtoista vai painostettua, mutta silti monet ihmisoikeusaktivistit heräsivät vastustamaan satia, kun taas toiset puolustivat satin olevan tärkeä perinne heidän kulttuurilleen. Ihmisoikeusaktivisteja kritisoitiin imperialistisesta ajattelutavasta, jossa intialainen kulttuuri esiintyi alistaisessa asemassa länsimaiselle kulttuurille. Ks. Larson, Gerald J.: *Religion and Personal Law in Secular India: A Call to Judgment*. Indiana University Press 2001, s. 207–211.

33 Tästä pyrkimyksestä loistavana esimerkkinä erinomainen artikkeli, johon olen viitannut useasti aikaisemminkin ks. Johansson Dahre 2017.

tulkintoja nimenomaan universalismin rajoittamisesta.³⁴ Edelleen ihmisoikeuksien universalismin haasteita on toimia eheänä moraalisen suunnannäyttäjänä monikulttuurisessa maailmassa.

2.3 Universaalisuuden luonnonoikeudelliset juuret

Teoriassa ihmisoikeuksien julistamisen pitäisi tarkoittaa ihmisten asettamista keskiöön, ylimmän auktoriteetin asemaan. Toisin sanoen ihmiskunta olisi omien lakiansa lähde luonnonoikeuden sijaan. Ajatus ihmisoikeuksista voidaan kuitenkin jäljittää luonnonoikeuteen, vaikka ne useimmiten assosioidaan sekulaariin ja humanistiseen maailmankuvaan.

Yalen yliopiston oikeustieteen ja historian professori Samuel Moyn (s. 1972) on tuonut esiin ihmisoikeuksien vahvat kristilliset siteet. Moynin mukaan ihmisoikeudet ovat saaneet vaikutteita ihmisarvon kristillisestä käsityksestä, ja 1930-luvulta lähtien erityisesti katoliset ovat painottaneet ihmisarvoa jumalallisena tarkoituksena. Ihmisoikeuksien syntyminen toisen maailmansodan jälkeen ei ollut riippuvainen vain holokaustista: niiden synty ei ollut pelkästään vastareaktio kauheuksiin, kuten usein todetaan, vaan se tarvitsi taustalle tämän valmiin kristillisen idean ihmisarvosta.³⁵ Moynin näkökulmaa on helppo tukea kertomuksilla ihmisen statuksesta "luomakunnan kruunun" ja kuinka monessa kohtaa Raamattua puhutaan yhdenvertaisuudesta Jumalan edessä.³⁶ On luontevaa päätellä, että tällainen sanoma muodostaa pohjan käsitykselle ihmisarvosta ja yksittäisen ihmisen universaaleista oikeuksista.

Luonnonoikeus ja universaalisuus kulkevat käsi kädessä, ja hyvä kysymys onkin, voiko näitä kahta täysin erottaa toisistaan. Ylemmän, jollakin tavalla objektiivisen, oikeuden oikeutus on ainakin perusteltavissa vain universaalilla luonnonoikeudella. Oikeuden ei tarvitse olla minkään jumalhahmon luoma, vaan myös yleinen moraalinen velvollisuus toimia tietyllä tavalla sisältyy luonnonoikeuden piiriin.³⁷ Toinen seikka taas on, että tarkoittaako universaalisuus automaattisesti jonkinlaisen luonnonoikeuden hyväksymistä. Karkeasti määriteltynä luonnonoikeus tarkoittaa vain uskomusta siitä, että on olemassa yleisesti päteviä, ihmisten toiminnasta riippumattomia normeja. Moraalia ja oikeutta ei tämän näkemyksen mukaan voida koskaan kokonaan erottaa toisistaan. Merkittävä nykyajan oikeusfilosofi ja Oxfordin oikeustieteen professori emeritus John Finnis (s. 1940) on argumentoinut sen puolesta, että ihmisoikeuksissa on paljon luonnonoikeudeksi tunnistettavia piirteitä pelkästään niiden universaalisuuden takia.³⁸

---

34 Yksityiskohtaisemmin oikeusrealismin antropologiasta vaikutteista, ks. Tuori, Kaius: *Lawyers and Savages: Ancient History and Legal Realism in the Making of Legal Anthropology*. Routledge 2014.

35 Moyn, Samuel: *Christian Human Rights*. University of Pennsylvania Press 2015, s. 14.

36 Esimerkiksi "(y)hdentekevää, oletko juutalainen vai kreikkalainen, orja vai vapaa, mies vai nainen, sillä Kristuksessa Jeesuksessa te kaikki olette yksi" (Gal 3:28) ja "-- ei ole palvelija herraansa suurempi eikä lähettiläs lähettäjäänsä suurempi" (Joh 13:16).

37 Boucher, David: *The Limits of Ethics in International Relations: Natural Law, Natural Rights, and Human Rights in Transition*. Oxford University Press 2009, s. 67.

38 Luonnonoikeuskäsitteestä laajasti sekä ihmisoikeuksien ja luonnonoikeuden suhteesta ks. Finnis 2011.

Luonnonoikeusajattelun ilmeinen ongelma on se, että ihmisten ja ihmisryhmien välillä on perustuvanlaatuisia erilaisia käsityksiä siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Samanlainen ongelma esiintyy ihmisoikeuksissakin, mikä voidaan selittää osittain niiden luonnonoikeudellisilla juurilla. Ihmisoikeudet, universaalisuus ja luonnonoikeus ovat tiukasti kiinni toisissaan, mikä tekee niistä alttiita relativismin kritiikille, jota edellä jo käsiteltiin tarkemmin.

Toki voidaan väittää, että ihmisoikeudet ovat luonteeltaan myös oikeuspositivistisia, sillä ihmiskunta on itse ne yhteisymmärryksessä luonut ja hyväksynyt. Oikeuspositivistista ulottuvuutta rajoittaa kuitenkin mahdottomuus muuttaa ihmisoikeuksien sisältöä ja niiden sisäänkirjoitettua kiistanalattomuutta. Näin ollen näyttää siltä, että usein sekulaareiksi luonnehditut ihmisoikeudet jakavat luonnonoikeuden kanssa ei pelkästään yhteiset historialliset juuret, mutta myös saman loogisen haavoittuvaisuuden lain ja moraalin yhdistämisvaikeuksista.

3. VALTIOIDEN JA IHMISOIKEUKSIEN UNIVERSAALISUUDEN JÄNNITE

3.1 Kritiikki ihmisoikeuksien tehottomuudesta

Mikäli ihmisoikeudet ovat tosiasiaa universaaleja, se vaatisi ihmisoikeuksien soveltumisen kaikkiin ihmisiin ja yhteisöihin yhdenvertaisesti. Tällainen ajatus kuulostaa houkuttevalta, mutta käytännössä se on erittäin vaikea toteuttaa, eikä se edes ole realistisesti vallitseva odotus nykyajan ihmisoikeuksien toteutumisesta. Yhtenä suurena esteenä universaalisuudelle on ihmisoikeusjärjestelmän valtiokeskeisyys.

Kansainvälisesti tunnustetut ihmisoikeudet asettavat valtioita kohtaan velvollisuuksia ja niiden loukkauksia tarkastellaankin yleensä valtiokeskeisesti. Valtiolla on siten sekä keskeinen auktoriteetti että velvollisuus implementoida ihmisoikeuksien mukaisia säädöksiä omalla alueellaan. Toisaalta valtioiden velvollisuudet rajoittuvat vain omiin kansalaisiinsa tai omalla alueella liikkuviin ihmisiin, mikä tarkoittaa, että ihmisoikeuksien universaalisuus toteutuu pistemäisesti eri valtioiden varassa eikä niinkään holistisen universaalisti niin, että kaikki ihmisoikeusloukkaukset koskettaisivat jokaista valtiota.³⁹ Tämä aiheuttaa jonkinlaista jännitettä ihmisoikeuksien valtiokeskeisyyden ja universaalisuuden välillä.

Aihepiiriin osuvasti tunnettu yhteiskuntateoreetikko Hannah Arendt (1906–1975) on käsitellyt teoksissaan totalitarismia ja valtaa sekä sivunnut niissä ihmisoikeuksia. Hieman YK:n ihmisoikeusjulistuksen jälkeen vuonna 1949 Arendtin esseen englanninkielinen käännös

39 Donnelly 2013, s. 32–35.

julkaistiin otsikolla *The Rights of Man: What Are They*.⁴⁰ Tämä essee sisällytettiin myöhemmin Totalitarismin synty -kirjan yhdeksänteen lukuun ja tuli tunnetuksi yhtenä vaikutusvaltaisimpana ihmisoikeuksien julistuksen vastalauseena.⁴¹

Arendt ei ollut skeptinen poliittisiin oikeuksiin yleensä, vaan vaihtoehtoisesti korosti oikeuksien kansallista painotusta. Ihmisoikeuksien abstraktin luonteen sijaan kansalaisoikeudet kuuluvat kansalaiselle, koska hän on konkreettisesti tietyn poliittisen yhteisön jäsen, esimerkiksi valtion.⁴² Arendtin ensisijainen kritiikki koski ihmisoikeuksien tehottomuutta ja harhaanjohtavaa luonnetta: ihmiset ajattelevat virheellisesti, että julistus tuo suoraa hyötyä.

Arendtin mukaan on ristiriitaista, että yleismaailmallinen julistus vaatii valtioita suojelemaan jokaisen ihmisen jakamattomia ja luovuttamattomia oikeuksia, vaikka samanaikaisesti valtion käsite perustuu kansojen vahvalle suvereniteetille. Tämän paradoksin ainoana ratkaisuna on asettaa ”oikeus oikeuksiin” juridisepoliittiseksi premissiksi, mikä tarkoittaa uuden hierarkiatason luomista valtioiden yläpuolelle.⁴³ Tällainen asetelma vaikuttaisi kuitenkin keinotekoiselta, sillä valtiot voisivat halutessaan irtisanoutua ihmisoikeuksista – edelleen suvereniteettinsa ansiosta.

Ihmisoikeudet ovat poliittisesta todellisuudesta irrallisia, eivätkä ne pysty suojaamaan ihmistä, joka ei ole jo jonkin valtion kansalainen. Ihmisoikeudet ovat siis käytännössä vain kansalaisten ja poliittisen yhteisön jäsenen oikeuksia, ja niitä vailla ihminen menettää sekä ihmisoikeutensa että oikeutensa näihin oikeuksiin. Kyseessä on laajempi poliittista järjestelmää koskeva ongelma ja perinteinen ihmisoikeuskäsitys on epäonnistunut lähestymään tätä lupauksillaan jakamattomuudesta ja luovuttamattomuudesta.⁴⁴

Keskeinen pulma oikeuksien ja demokraattisen valtion suhteesta on kysymys siitä, kenellä on oikeus osallistua demokraattiseen toimintaan ja miten se tapahtuu. Vaikka Arendt korostaa kansalaisuuden merkitystä demokraattisen toiminnan mahdollistajana, hän kyseenalaistaa selkeärajaisen, yhtenäisen ja luonnollisen kansan tai yhteisön olemassaolon. Ihmiset ovat moninaisia, ja muodostavat yhteisöjä joskus hyvin sattumanvaraisesti.⁴⁵

40 Kyseinen essee julkaistiin alun perin saksaksi vuonna 1946 vastaukseksi Hermann Brochin kannanottoon kansainvälisten oikeuksien lakiesityksen puolesta. Ks. Hamacher, Werner – Mendoza-de Jesús, Ronald: On the Right to Have Rights: Human Rights; Marx and Arendt. *The New Centennial Review* 2014, vol. 14(2), s. 169–214, erityisesti s. 185.

41 Bowring, Finn: Hannah Arendt: A Critical Introduction. Pluto Press 2011, s. 189–191.

42 Birmingham, Peg: Hannah Arendt and Human Rights: The Predicament of Common Responsibility. Indiana University Press 2006, s. 11.

43 Besson, Samantha: The Right to Have Rights: From Human Rights to Citizens Rights and Back. Teoksessa Goldoni, Marco – McCorkindale, Chris: Hannah Arendt and the Law. Hart Publishing 2012, s. 335–355, erityisesti s. 338–339.

44 Bohman, James: Citizens and Persons: Legal Status and Human Rights. Teoksessa Goldoni, Marco – McCorkindale, Chris: Hannah Arendt and the Law. Hart Publishing 2012, s. 321–334. (Bohman 2012)

45 Kaura-aho, Katariina: ”Oikeus oikeuksiin” – poliittisen osallistumisen oikeus Hannah Arendtin filosofiasa. *Oikeus* 3/2017, s. 347–366, erityisesti s. 349–350.

Arendtin kritiikki on relevantti erityisesti pakolaisten aseman tarkastelussa. Hän käyttikin pakolaisten hädänalaista tilannetta esimerkkinä: valtiottomien ihmisten menettäessä kansalaisoikeutensa universaaleja ihmisoikeuksia olisi pitänyt soveltaa sitä painavammalla syyllä, mutta niin ei kuitenkaan käynyt. Syynä siihen oli Arendtin mukaan se, että kansalaisuuden menettäminen tarkoittaa poliittisen statuksen menettämistä, minkä takia poliittisista oikeuksista nauttiminen ei ole mahdollista.⁴⁶ Vaikka pakolaiselle annetaan työtä tai etuja, ne pitää erottaa oikeuksista, koska ne voidaan viedä pois ilman hänen vaikutusmahdollisuuttaan.⁴⁷ Käytännössä oikeusjärjestelmämme ei näe mitään pyhää itse ihmisorganismissa, vaan se tarvitsee aina sosiaalisen kontekstin eli oikeuspersoonan.⁴⁸ Ihmisoikeuksien ideaali universalismista valitettavasti kohtaa rajoituksensa pakolaisten kohtaamisissa poikkeustilanteissa.

3.2 Kritiikki ihmisoikeuksien riittämättömyydestä

Joidenkin väitteiden mukaan ihmisoikeuksien aikakausi on hyödyttänyt eniten rikkaita. Vaikka valtioiden poliittisten oikeuksien rikkomukset ovat saaneet ennennäkemätöntä huomiota ihmisoikeuskampanjoiden vuoksi, sitoutumista aineelliseen tasa-arvoon ihmisyyksilöiden välillä ei ole nähtävissä. Aineellinen tasa-arvo, joka tarkoittaa varallisuuden ja resurssien tasa-arvoa, on joutunut antamaan tilaa vapaiden markkinoiden aatteelle, jossa varallisuus kerääntyy pistemäisesti tietyille henkilöille tai yrityksille ensimmäisessä maailmassa.⁴⁹

Ihmisoikeudet eivät ole Samuel Moynin mukaan riittävä keino sosiaalista ja taloudellista epätasa-arvoa vastaan. Haasteita tuo globaalinen talouden valtiopainotteisuus: kun kehittyneiden ja kehittyvien maiden ero kasvoi pienentymisen sijaan dekolonisaation jälkeen, puhe globaalista hyvinvointivaltion kaltaisesta järjestelmästä loppui lyhyeen. Postkoloniaaliset valtiot halusivat luoda uuden taloudellisen järjestelmän ihmisoikeuksien käsitteellisen ja instituutionaalisen kehityksen ulkopuolella, kun vuoden 1966 YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ei sitoutunut rajoja ylittävään sosiaaliseen oikeuteen.⁵⁰ Tämä järjestelmä tunnetaan ”uutena kansainvälisenä talousjärjestelyinä”, ja se on ehdottanut monipuolisesti sääntelyä, jonka tavoitteena on toteuttaa valtioiden välistä tasa-arvoa.⁵¹

46 Bohman 2012, s. 323.

47 Arendt koki oman osuutensa etujen ehdollisuuksista, sillä hän pakolaisena ilmaisi, että ”työtä ei ollut paperittomille ja ilman työtä papereita ei saatu”. Ks. Young-Bruehl, Elisabeth: Hannah Arendt: For Love of the World. Yale University Press 1982, s. 118.

48 Arendt, Hannah – Kinnunen, Matti (suom.): Totalitarismin synty (1951). Vastapaino 2013, s. 299.

49 Samuel Moyn on kirjassaan *Not Enough* provosoivasti analysoinut, miten ihmisoikeudet voivat olla korkeimmin arvostettu ihanne, kun samalla laajemman sosiaalisen ja taloudellisen oikeuden vaatimukset tulevat laiminlyödyiksi. Ks. Moyn, Samuel: *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*. Harvard University Press 2018. (Moyn 2018)

50 Charvet, John – Kaczynska-Nay, Elisa: *The Liberal Project and Human Rights: The Theory and Practice of a New World Order*. Cambridge University Press 2008, s. 86.

51 Moyn 2018, s. 91.

Kathryn Sikkink (s. 1955) on tuonut esille, että monet ihmisoikeuskriitikot vertailevat ihmisoikeuksien toteutumista liikaa kuvitteelliseen ideaaliin. Tämä ei ole ongelmallista itsessään, jos kriitikot tunnustavat toimivansa näin, sillä aina on hyvä peilata, mitä on jäänyt paitsi toteutuneista tavoitteista. Usein kuitenkin kriitikot jättävät huomiotta tai minimoivat merkittäviä ihmisoikeuksien saavutuksia, jotka ovat muuttaneet maailmaa ajan myötä.⁵² Sikkink laittaa pitkää uraa ihmisoikeuskriitikkona tehneen Moynin tähän luokkaan mainiten hänet henkilönä, joka on tehokas kritisoimaan ihmisoikeuksia, mutta ei ilmaise millaiseen vaihtoehtoiseen järjestelmään usko.⁵³

Väittely resurssien oikeudenmukaisesta jakautumisesta ja ihmisoikeuksista on moniulotteinen, ja sitä on tämän artikkelin rajallisuuden vuoksi haastavaa käsitellä enempiä. Kysymys on kuitenkin keskeinen pohdittaessa millaisia velvollisuuksia universaalit oikeudet luovat ihmisille ja valtioille. On väistämätöntä, että mikäli todellinen vapaus ja mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu vain kohtuullisen elintason myötä, ajatus universalismista tulisi sisältää jonkinlaisia vaatimuksia resurssien uudelleenjakamiselle. Yksityiskohdat kuitenkin siitä, että kuinka laajaa tasaamisen tulisi olla ja millä skaalalla, ovat jatkuvan poliittisen debatin alla ja siksi erityisen vaikeita tarkastella.

Tärkeä huomio aihepiiristä kuitenkin on globaalinen talouden keskittyminen länsimaihin ja sen ongelmallisuus varsinkin ihmisoikeuksien universaalisuuden kannalta. Yhtenä esteenä ihmisoikeuksien globaalille toteutumiselle pidetään valtiokeskeistä talousjärjestelmää, jossa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden nimissä annettua tukea ei ole tarpeeksi tai se ei kulje valtioilta toisille tehokkaasti.

4. IHMISOIKEUSAATTEEN UTOPISTISUUS

4.1 Ihmisoikeuksien ristiriitaisuus ja poliittisuus

Yhdysvaltalainen oikeusfilosofi Ronald Dworkin (1931–2013) toi 1970-luvulla oikeuskeskusteluun ilmaisun ”taking rights seriously”, joka herätti paljon keskustelua. Ajatuksena oli, että poliittisten etujen ja intressien sijaan etenkin tuomareiden huomio pitää siirtää politiikan yläpuolisiin oikeuksiin.⁵⁴ Samankaltaisia argumentteja ovat hyödyntäneet erilaiset ihmisoikeusinstituutiot. Myös Suomessa perusoikeusargumenttien merkitys on kasvanut 1990-luvulta alkaen ja

52 Sikkink, Kathryn: *Evidence for Hope: Making Human Rights Work in the 21st century*. Princeton University Press 2017, s. 22–48. (Sikkink 2017)

53 Sikkink 2017, s. 29.

54 *Taking Rights Seriously* on Dworkinin esikoisteos, jossa argumentoidaan H. L. A. Hartin *The Concept of Law* (1961) oikeuspositivismia sekä yleisesti utilitarismia vastaan. Ks. *Taking Rights Seriously*. Kirjasta on tehty vuotta myöhemmin uusi versio, jossa Dworkin vastaa hänelle osoitettuihin kysymyksiin ja kritiikkiin.

uudistettuun vuoden 2000 perustuslakiin kirjatut perusoikeussäännökset ovat vahvistaneet kehitystä entisestään. Nämä voidaan nähdä erinomaisina saavutuksina, mutta samalla ne ovat antaneet entistä legitiimimmät työkalut sellaisille eturyhmille, jotka haluavat peitellä poliittiset vaatimuksensa oikeuksiksi. Uhkana on, että oikeuksien määritelmä kärsii näin inflaatiota.

Helsingin yliopiston professori emeritus Martti Koskenniemi (s. 1953) on todennut ihmisoikeusajatteluun sisältyvän ongelmallisen utopian, joka perustuu siihen oletukseen, että ihmisoikeudet ovat sekä luovuttamattomia että samanarvoisia, eikä niiden välillä saisi tehdä valintoja. Realistisesti on kuitenkin selvää, että resurssit ovat rajallisia ja valintoja on pakko tehdä. Valintoja syntyy pelkästään vain senkin takia, että monet oikeudet ovat ristiriidassa toistensa kanssa, joten lopulta ihmisoikeudetkin ovat vain punnintaa eri oikeuksien välillä.⁵⁵ Esimerkiksi YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen 3 artiklan takaama turvallisuus ja 13 artiklan takaama liikkumisenvapaus ovat ihmisoikeuksia, jotka usein joudutaan asettamaan vastakkain.

Tietystä näkökulmasta katsottuna ihmisoikeudet ovat niiden universaalisuuden johdosta luovuttamattomia, mikä tarkoittaa, että ihmisoikeuksia ei ole sallittavaa rajata tai ottaa pois valtion toimesta, koska universaalisuuden perusidea muuten mureneisi. Tämä aiheuttaa hämmennystä oikeuksien ristiriitailanteissa siitä, kuinka luovuttamattomia ihmisoikeuksia kuuluisi priorisoida. Ihmisoikeudet on haluttu erottaa politiikasta, vaikka politiikka on erottamaton osa niitä. Syntyy paradoksi, jossa ajatellaan, että ihmisoikeudet rajaavat politiikkaa, vaikka on mahdotonta tulkita ihmisoikeuksia ristiriitailanteissa ilman politiikkaa.⁵⁶

Koskenniemi on myös huomauttanut kansainvälisen oikeuden sortuvan kahteen vastakkaiseen ajattelutapaan: ensinnäkin kansainvälinen oikeus on nähty merkityksettömänä moralismina, jossa voidaan puhua vain utopioista, minkä lisäksi se on koettu manipulatiivisena fasadina valtioiden itsekkäille intresseille. Ihmisoikeuskysymykset voivat sijoittua kumpaan tahansa kategoriaan, mutta tämän artikkelin kontekstissa ihmisoikeuksien universaalisuuden haasteena on pääasiallisesti ensiksi mainittu utopistisuus, koska on yleisesti jo hyväksyttyä, etteivät ihmisoikeudet voi toteutua kaikkialla yhtäläisesti ja samalla tavalla.⁵⁷

Lisäksi Koskenniemi on tuonut esille sen, kuinka kansainvälisen oikeuden keskustelussa on ollut esillä väite niin sanotusti hyvistä, doktriineja luovista kansainvälisen oikeuden juristeista

---

55 Koskenniemi, Martti: *The Politics of International Law*. Hart Publishing 2011, s. 142–145. Koskenniemi, Martti: *The Politics of International Law*. Hart Publishing 2011, s. 142–145.

56 Posner, Eric: *Martti Koskenniemi on Human Rights An Empirical Perspective*. Teoksessa Werner, Wouter G. – de Hoon, Marieke – Galán, Alexis: *The Law of International Lawyers: Reading Martti Koskenniemi*. Cambridge University Press 2017, s. 121–136, erityisesti s. 122–123.

57 Lisäksi Koskenniemen suuremmissa teoksissa toistuu pohdinta siitä, kuinka kansainvälisen oikeuden ja sen käsitteiden kehitys on niiden näennäisestä universalismista huolimatta ollut sidottu eurooppalaiseen oikeusajatteluun. Ks. Koskenniemi, Martti: *To the Uttermost Parts of the Earth: Legal Imagination and International Power, 1300-1870*. Cambridge University Press 2021 ja Koskenniemi, Martti: *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International law, 1870-1960*. Cambridge University Press 2002.

sekä toisaalta epäonnistuneista juristeista, jotka rypevät vain teoriassa. Juuri tämänkaltaisessa traditionaalisessa näkökulmassa ongelmaksi muodostuu se, kuinka erotetaan juridinen argumentointi poliittisesta argumentoinnista.⁵⁸

Universaaliutta painottavan ihmisoikeusaatemaailman voidaan katsoa juridisoineen poliittista keskustelua samalla poliittiset asiat näyttämään puhtaasti oikeudellisilta ongelmilta. Poliittiset arvot pyritään kuvaamaan yksinkertaistetusti ihmisoikeuksina. Oikeudenmukaisuuden kannalta tämä saattaa olla haitallista, sillä oikeuksien poliittisuutta ei ehkä tunnisteta.

4.2 Ihmisoikeudet viimeisenä utopiana

Kuten historiaa käsiteltäessä aiemmin todettiin, nykyaikainen ihmisoikeuskäsitys eroaa hieman vanhemmista tulkinnoista perustavanlaatuisista oikeuksista esimerkiksi Ranskan vallankumouksen ajalta. Samuel Moynin mukaan ihmisoikeuksien nykyinen muoto, jolla tarkoitetaan kaikkiin soveltuvia ja kansainvälisesti suojattuja eli universaaleja oikeuksia, ei ole jäljitettävissä valitusaikaan tai toisen maailmansodan järkytykseen. Sen sijaan hän näkee niiden olevan peräisin 1970-luvulta antaen esimerkiksi presidentti Jimmy Carterin (s. 1924) pyrkimyksen tehdä ihmisoikeuksista Yhdysvaltojen ulkopoliittikan pilari.⁵⁹

Moynin pääasialliset todisteet siitä, että 1970-luku on ihmisoikeuksien läpimurtoaikaa Carterin ulkopoliittikan lisäksi ovat Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön vuoden 1975 Helsingin päätösasiakirjoissa ja grafiikoissa, jotka osoittavat *human rights* -sanan käytön ponnahtaneen vuonna 1977.⁶⁰ Moynin kuvaamaan muutokseen istuu myös edellä käsitellyn Dworkinin kirjan premissi ihmisoikeuksien antipolitisoitumishankkeesta, joka sekun julkaistiin 1970-luvun lopulla.

Moyn on siinä kiistatta oikeassa, etteivät ihmisoikeudet olekaan kumulatiivisesti syntyneitä ajatuksia hyvyydestä ja oikeudenmukaisuudesta. Moyn on punninnut vastakkain toiveita ihmisoikeuksien kansainvälisestä utopiasta ja valtioiden kyvyttömyyttä taata ihmisarvon toteutuminen käytännössä, ja tullut siihen tulokseen, että ihmisoikeudet alettiin nähdä valtioista irrallisena asiana juuri 1970-luvulla.

Vaihtoehtoisesti Moynin argumenttia vastaan ihmisoikeuksien aikakauden alkuna voidaan pitää vielä tuoreemmin 1990-lukua, jolloin ihmisoikeusjärjestöt alkoivat kukoistamaan ja ihmisoikeustuomioistuimista tuli todellisuutta. On täysin mahdollista, että kylmän sodan päättyminen liberalismiin voittoon auttoi ihmisoikeusaatteen leviämistä vähintään yhtä paljon kuin esimerkiksi 1960–70-lukujen dekolonisaatioallot.

---

58 Koskenniemi, Martti: *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Reissue with a new epilogue. Cambridge University Press 2005, s. 24–28.

59 Moyn 2010, s. 4.

60 Moyn 2010, s. 121 ja 231.

Kansainvälisessä oikeudessa on kuitenkin tapahtunut jo aikaisemmin merkkipaaluja ihmisoikeuksien eteen, joita ei voida missään nimessä sivuuttaa käsitellessä ihmisoikeuksien läpimurtoja. Yksi tällainen on ehdottomasti Nürnbergin oikeudenkäynnit (1945–1946), joissa ensimmäistä kertaa kansainvälinen oikeuskäytäntö tuomitsi natsseja rikoksista ihmisyyttä vastaan ja näin ollen muovasi täysin sen, miten ylikansallisia ihmisoikeusrikkomuksia tulisi käsitellä.⁶¹ Nürnbergin oikeudenkäyntejä voidaan pitää urauurtavana kansainvälisenä keskusteluna, jossa saatiin ihmisoikeuksien kannalta historiallinen muutos koko maailman oikeusjärjestelmään.

Laajemmin ajateltuna koko 1900-luku oli monien vallankumousten aikaa ja teollisuuden kehittyminen sekä hyvinvoinnin eksponentiaalinen lisääntyminen oli antanut aikalaisille enemmän varaa unelmoida erilaisista utopioista. Ihmisoikeuksien 1970-luvulta alkaneen mullistuksen Moyn selittää toisten utopististen hankkeiden, kuten kommunistisen unelman, epäonnistumisilla.⁶² Universaali aate yhdenvertaisemmasta maailmasta kaipasi toisen kanavan, ja ihmisoikeudet toimivat oivana tapana jäsentää uudelleen ajatuksia paremmasta tulevaisuudesta. Ihmisoikeudet ovat, kuten Moyn oman kirjansa nimesikin, viimeinen utopia, joka on edelleen toteuttamiskelpoinen.

5. YHTEENVETO

YK:n ihmisoikeusjulistuksen taustalla olevaa ajatusta ei sinänsä ole mielenkiintoista kyseenalaistaa oikeustieteellisestä näkökulmasta. Ihmisoikeuksien universaalisuudesta johtuvien rajoitteiden haasteet on erotettava ihmisoikeuksien suorasta arvostelusta, joka on luonteeltaan enemmänkin yhteiskuntapoliittista. Filosofisessa pohdinnassa on yleensä kyseessä niin sanotun immanentin kritiikin herättäminen, jossa on tarkoitus sisäisesti tarkastella universaalisuuden ja ihmisoikeuksien yhdistelmän huonoja puolia haastamatta peruslähtökohtia.

Artikkelista voidaan jäsentää neljä erilaista kategoriaa ihmisoikeuksien universaalisuuden haasteista. Ensimmäinen näistä on relativismin luomat rajoitukset universaaliudelle. Näitä rajoituksia ei voi selittää perinteisillä oikeusfilosofisilla näkökulmilla, sillä luonnonoikeus ja oikeuspositivismi tukisivat kaikki teorian tasolla universaalisuutta. Kulttuurisidonaisuus on kuitenkin pitkään ollut osa yhteiskuntatieteitä, varsinkin antropologiaa. Vaa'an vastakkaisina painoina ovat ihmisoikeuksien todenmukainen universaali toteutuminen ja monikulttuuristen yhteisöjen vapaus päättää elintavoistaan. Tähän liittyy myös vahvasti kysymys siitä, voiko länsimainen ihmisoikeusinstituutio määrätä objektiivisen moraalilunnonoikeuden lailla vai

---

61 Vasta Nürnbergin oikeudenkäynnin yhteydessä "rikos ihmisyyttä vastaan" määriteltiin tarkemmin siviiliväestön systemaattisena ja kokonaisvaltaisena elämän ja vapauden loukkaamisena. Ks. Taylor, Telford: Nuremberg Trials: War Crimes and International Law. International Conciliation 1949, s. 343.

62 Moyn 2010, s. 39–40.

onko kysymys pahimmillaan kulttuuri-imperialismista. Universaalisuuden kannalta keskitie on varsin kapea, sillä joidenkin poikkeusten salliminen voi helposti johtaa systemaattisiin ihmisoikeusloukkauksiin.

Toinen haasteiden ryhmä liittyy ihmisoikeusjärjestelmän valtiokeskeisyyteen. YK:n ihmisoikeusjulistus on kirjoitettu yleisluontoiseksi, mikä on antanut valtioille tietystä miehestä vapautta edistää ihmisoikeuksia kuten parhaaksi näkevät, vaikkakin myöhemmin kansainvälistä oikeutta on täsmennetty lisäsopimuksin. Valtioiden merkitys ihmisoikeuksien toteutumisessa on suuri, mikä näkyy valtiottomien tai pakolaisten putoamisena oikeusjärjestelmästä, sillä heiltä puuttuu kokonaan jonkin valtion antama oikeudellinen perusta avulle. Lisäksi globaalin talousjärjestelmän valtiokeskeisyys asettaa ihmisoikeuksien universaalisuuteen omat rajoitteensa. Varallisuus ja resurssit ovat jakautuneet epätasa-arvoisesti maailmojen välillä, eikä osalla valtioista yksinkertaisesti ole varaa toteuttaa ihmisoikeuksia riittävällä tasolla. Ihmisoikeuksien riittävyttä on kyseenalaistettu tämän asetelman takia, sillä universaali oikeudenmukaisuus ei tavoita esimerkiksi kolmannen maailman kansalaisia.

Kolmas haastekategoria on ihmisoikeuksien toteuttamisen poliittinen luonne. Kaiken takana on ristiriita siitä, että ihmisoikeuksien tulisi olla mahdollisimman objektiivisia ja universaaleja, mutta niiden tulkinta on aina poliittisten realiteettien takia mahdollista vain subjektiivisesti. Ihmisoikeuksia on haluttu viedä utopistiseen suuntaan erityisesti 1970-luvulla, jolloin niistä koitettiin saada politiikan yläpuolista oikeutta. Kuitenkin hyvänä nyrkkisääntönä voidaan pitää sitä, että kaikki merkittävät oikeudet ovat jotain muuta oikeutta vastaan. Olennainen kysymys on, millaiseksi oikeuksien keskinäinen hierarkia muodostuu ja siihen voidaan vastata ainoastaan politiikalla. Ihmisoikeudet ovat siten poliittisen keskustelun sisällä eivätkä yläpuolella. Jos täysin objektiivista, tähtiin kirjoitettua oikeudenmukaisuutta ei ole olemassa, niin se luo väistämättä poliittiset kehykset universaalisuudelle.

Neljäs haaste, jota artikkelissa ei varsinaisesti puida läpi, mutta tulee siinä alati ilmi, on ihmisoikeuksien tarkkarajaisuuden puute. Ihmisoikeudet ovat suhteellisen tuore asia maailmanlaajuisella skaalalla, joten aatteen sijoittumista vaikeiden kansainvälisten kysymysten äärellä ei tiedetä vielä varmuudella. Interventiot eri maiden tai yhteisöjen toimintaan saattavat tuntua joko liian suurilta tai pieniltä, koska mitään yksityiskohtaista ohjeistusta ei ole annettu. Rajojen puuttuminen voi johtaa siihen, että jokin taho voi käyttää ihmisoikeuksia retorisenä keinona vain dominoidakseen keskustelua – ihmisoikeuksien vastustaminen on pahamaineinen leima, jota kaikki välttelevät. Vaikka ihmisoikeuksien ideaa käytetään ajoittain väärin, sen ei tule kuitenkaan antaa heikentää ihmisoikeuksien alkuperäistä legitimitettä. Sen sijaan väärinkäytön tiedostamisen tulisi luoda entistä kovempaa painetta korostaa ihmisoikeuksien tarkkarajaisuutta.

Useamman tutkijan mielestä ihmisoikeudet ovat aatteena täyttäneet valta- ja arvotyhjiön, joka jäi sekä toisen maailmansodan aikaisista ideologioista että kylmän sodan kommunisti- ja hippiunelmasta. Ihmisoikeudet saivat läpimurtonsa 1970-luvulla ja toisen kerran 1990-luvulla

Neuvostoliiton romahdettua. Hieman ironisesti voisi todeta, että ihmisoikeuksien utopian pelasti mahdottomuudelta kylmän realistinen ote oikeuksiin ylipäänsä.

Teoriassa ajatus ihmisoikeuksista on varsin kunnianhimoinen: oikeudet pystyy tulkitsemaan laveasti ja sokeaa idealismia edesauttaa lupaukset universaalisuudesta ja jakamattomuudesta. Tätä korkealentoisuutta hillitsi pääasiallisesti kuitenkin edellä mainitut neljä pointtia relativismista, valtiokeskeisyydestä, politiikasta sekä tarkkarajaisuudesta, jotka estivät tai ainakin jarruttivat ihmisoikeuksien universaalisuuden toteutuksen yrittämistä radikaalein keinoin.